

RECENZE

Kasáčová, B., Babiaková, S., Cabanová, M., Filipiak, E., Seberová, A. a kol.

Učiteľ predprimárneho a primárneho vzdelávania. Profesiografia v slovensko-česko-polskom výskume.

Banská Bystrica: Agentúra na podporu výskumu a vývoja, 2011.

Rozsáhlá monografie je hlavním výstupem řešení čtyřletého projektu, podpořeného grantem Agentury na podporu výskumu a vývoja SR. Jeho hlavní řešitelkou a vedoucí autorského kolektivu byla Bronislava Kasáčová. Autorský tým čítá čtrnáct jmen, reprezentujících tři univerzity – Univerzitu Mateja Bela v Banské Bystrici, Ostravskou univerzitu a Univerzitu Kazimiera Wilkego v Bydgoszci s jejich děledobě spolupracujícími pedagogickými fakultami. Na těchto fakultách preprimární a primární pedagogika získala během posledních dvou dekád statut oborové specializace a institucionální zakotvení na autonomních pracovištích (katedrách a institutu).

V ohnisku pozornosti publikace je profese učitele preprimárního a primárního vzdělávání v kontextu dynamických změn podmínek, cílů a obsahů školní edukace ve třech zemích střední Evropy, které spojuje podobná historická zkušenost, geopolitická a jazyková blízkost i tradice uznávání významu učitelské profese pro rozvoj národní vzdělanosti. Specifičností publikace je její trojjazyčnost, která u monografií není obvyklá, připomíná zvyklosti časopisecké; vzpomeňme Maškův časopis *Slovenský pedagog* (vydávaný v letech 1872–1874) či Schneiderem založený časopis (1931), který vydává v současnosti UNESCO pod názvem *International Revue of Education*.

Monografii, která má komparativní dimenzi, by nepochybně prospělo shrnutí v angličtině, zejména proto, že v současné srovnávací pedagogice tituly věnované střeoevropskému regionu nepatří k frekventovaným. Pro studijní a výzkumné účely mohou být přínosné přílohy, k nimž patří výtahy z databází výzkumů učitele v zahraničí a zveřejnění plných verzí výzkumných nástrojů vyvinutých řešitelským týmem, umožňující replikaci výzkumu.

Knih je rozdělena do osmi kapitol.

V první kapitole je charakterizován realizovaný výzkum, označený jako *participačně akční*, chápaný jako „kolektivní, sebereflexivní měření, podložené participanty v sociálních (profesních) situacích v zájmu zlepšení pravdivosti a správnosti poznání jejich vlastních, sociálních a profesních činností“ (s. 11). Za základní zdroj poznatků je považována reálná edukační praxe, v níž učitelé jsou objekty výzkumu a současně jeho subjekty. Podíleli se na rozvoji výzkumných nástrojů, sběru dat a participovali na tvorbě teorie. Součástí řešení byl tedy dle autorů rozvoj výzkumných a diagnostických kompetencí, realizace konceptu učitele jako reflektivního praktika.

Autoři deklarují jako hlavní záměr výzkumu poznat reálné činnosti učitele v situacích preprimární a primární edukace s cílem kategorizovat profesní činnosti ve vztahu k profesním standardům a systému profesního rozvoje učitele v současných podmínkách hromadného vzdělávání dětí předškolního a mladšího školního věku. Změnu podmínek v posledních dvaceti letech autoři vnímají komplexně a systémově, se zřetelem ke strukturám a obsahům školního vzdělávání, funkcím školy jako instituce a rolím učitele, přičemž dovozují nezbytné změny ve vzdělávání učitelů i důsledky pro rozvoj preprimární a primární pedagogiky.

Čtenáře odborné knihy poněkud překvapí, že v této úvodní kapitole jsou uvedeny charakteristiky řešitelských pracovišť, jejich vývoje, studijních programů a personálního složení včetně osobní bibliografie, což připomíná spíše výkaz činnosti určený hodnotitelům projektu. V tomto případě by nepochybně méně bylo více, eventuálně mohla být provedena výstižná komparativní analýza klíčových charakteristik daných pracovišť, která by mohla být pro čtenáře zajímavá. Pokud už autoři považovali za nezbytné takové údaje uvádět, tak snad v příloze.

Vlastním věcným úvodem do problematiky je kapitola druhá, nazvaná „Profese učitele v teoretickém a legislativním rámci“. V ní se v kontextu procesu vzdělávací transformace, s historickými exkurzy do staršího období, dokumentují proměny vzdělávací koncepce a školské legislativy s důsledky pro profesi a vzdělávání učitelů. Výhodiskem explanace je situace na Slovensku, komparace s ostatními dvěma zeměmi není explicitně dokládána konkrétními údaji, autoři však kriticky hodnotí a vysvětlují příčiny chronologického zpoždění implementace systémové vzdělávací reformy ve srovnání s dalšími transformujícími se zeměmi. V závěru kapitoly reagují autoři na kritický stav vzdělanosti ve světě a upozorňují na dilemata, před něž jsou postaveni učitelé vychovávající v současnosti nejmladší věkové ročníky.

Záměrem třetí kapitoly „Pedagogické výzkumy a profesiografie učitele“ je poskytnout přehled výzkumů učitele ve všech třech zúčastněných zemích, které byly inspirací pro řešitelský tým. Zde je třeba ocenit zejména heuristickou hodnotu kapitoly, která dokládá mnohoaspektovost, tematickou šíři a metodologickou rozmanitost výzkumů. Detailnější analýza se vztahuje k teorii profesiogramů a metodologickým otázkám profesiografických výzkumů, jejichž úskalími čtenáře provází.

Následujících pět kapitol tvoří jádro knihy a je ucelenou výzkumnou zprávou. Ve čtvrté, metodologické, kapitole jsou vymezeny cíle výzkumu a výzkumné strategie, zdůvodněny metody, detailněji je popsána tvorba vzorku a administrace dotazníku, který byl hlavním výzkumným nástrojem.

Hlavním cílem výzkumu bylo „identifikovat konkrétní profesní činnosti učitelů preprimárního a primárního stupně v podmínkách jejich životní a profesní reality, profesiograficky je zaznamenat, odkrýt jejich strukturu a zjistit poměr jednotlivých činností ve vztahu k celkovému profesnímu výkonu...“ (s. 137 tamtéž). Výzkumná strategie kombinovala kvantitativní a kvalitativní analýzy, záměrem bylo provést vícečetné komparace: mezinárodní srovnání, interfaktorové a interprofesní srovnání. Výstupem řešitelského týmu bylo formulování profesiogramů vzhledem k navrhovaným profesním standardům pro konkrétní pozice pedagogického pracovníka, rozčlenění profesních činností na standardní a nestandardní, klasifikace

standardních profesních činností a jejich zařazení k příslušným dimenzím profesního standardu a kompetencím a konečně také kvalifikovaný odhad profesního výkonu v časovém úseku pracovního týdne.

Pozornost zaslouží zejména proces tvorby výzkumného nástroje, včetně kritické reflexe rizik, korektur a způsobů facilitace snímání profesních činností. Na podporu snímání byl vytvořen manuál a realizovány školící kurzy, usnadňující učitelům vyplňování profesiografických archů (těch byl celkem získán úctyhodný počet 14 674 při celkové velikosti vzorku učitelů $N=1076$).

Výsledky srovnávacích analýz jsou prezentovány ve třech kapitolách (kapitoly 5–7), které jsou případovými studii jednotlivých zúčastněných zemí. Dodržují jednotný rámec vnitřní struktury, i když její náplň se liší z hlediska rozsahu i obsahu. Slovenská kapitola je nejrozsáhlejší, přesto, že v kapitole české a polské je značná část textu věnována jiným otázkám (transformaci vzdělávání, vývoji legislativy apod.), kterým byla vzhledem ke Slovensku věnována zvláštní kapitola, v pořadí druhá, což působí v knize jako celku poněkud nevyváženým dojmem.

Z mezinárodní komparace vyplývají některé podstatné shodné rysy profesních činností učitelů obou zkoumaných kategorií, např. výrazná pracovní zátěž, která přesahuje standardní rozsah zákonem stanovené pracovní doby, část činností učitelé vykonávají v mimopracovním čase, a to v pracovních dnech i o víkendech.

Srovnání profesních činností učitelů vzhledem k jejich typu a podílu na rozvoji profesních kompetencí poskytuje pozoruhodný obraz o tom, jak se utváří náplň práce učitele v průběhu týdne, školního roku, či dokonce v průběhu výkonu zaměstnání, kdy se mění charakter i podíl typů činnosti.

Srovnání činností učitelů preprimárního a primárního stupně ve třech zemích poskytuje relevantní poznatky nejen o tom, jak se profiluje profese učitele v současnosti, ale také o tom, jaká specifika učitelství vykazuje v odlišných národních kontextech a vzdělávacích systémech zemí historicky, geograficky i kulturně blízkých.

Publikace autorského kolektivu vedeného profesorkou Bronislavou Kasáčovou přináší značnou dávku nových poznatků o té kategorii učitelů, která na pomyslném žebříčku společenské prestiže učitelství povolání nezískává příčky nejvyšší, ty zpravidla obsahují kategorie učitelů působících ve vyšších stupních vzdělávání, zejména na vysokých školách.

Knihou je přínosem nejen pro pedeutologii, ale přispívá výrazně do oborové báze vědy o vzdělávání, má potenciál studijního materiálu pro budoucí učitele i učitele v praxi, v neposlední řadě by mohla a měla zaujmout širší veřejnost a tvůrce školské politiky.

Eliška Walterová